

АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

*Перепелиця М.О.,
доцент кафедри фінансового
права Національної юридичної
академії України імені Ярослава
Мудрого, кандидат
юридичних наук*

**КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО ПРАВА:
ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ**

Коло суб'єктів фінансового права достатньо широке, що зумовлює необхідність їх класифікації. Проблема класифікації зазначених суб'єктів заслуговує поглибленого дослідження, оскільки її розробка дозволить детально вивчити їх види, особливості, структуру й характер зв'язку між ними. Логічно правильний і послідовний поділ суб'єктів фінансового права за відповідними підставами вносить зрозумілість і в питання про розмежування їх повноважень, обов'язків і прав.

У філософії під класифікацією розуміється система супідрядних понять (класів об'єктів) якої-небудь сфери знання чи діяльності людини, що часто подається у вигляді різних за формою схем (таблиць), використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями і для орієнтування в розмаїтті понять чи відповідних об'єктів¹. Наукова класифікація як один із методів проникнення в суть понять і явищ ґрунтується на визначенні рис, притаманних цим явищам². При класифікації за допомогою згрупування найважливіших загальних властивостей зіставляються предмети, одночасний розгляд яких є допоміжним засобом мислення для найбільш дохідливого уявлення про досліджуваний предмет. За допомогою класифікації розрізнені знання при поділу на класи, групи, ряди тощо приводяться в певний порядок³.

Класифікація будь-яких понять має дві паралельні одночасні мети – підведення підсумків результатам попереднього розвитку певної галузі пізнання і встановлення початку нового етапу в розвитку цієї галузі. Вони є визначальними і при дослідженні питання про класифікацію суб'єктів фінансового права. На сьогодні стан науки й теорії фінансового права дає можливість підвести підсумки результатів попереднього розвитку такого правового явища, як суб'єкти фінансового права, і разом з тим накреслити нові етапи для його дослідження.

Підсумками попереднього розвитку цієї доктрини є з'ясування критеріїв і, відповідно, класифікаційних схем суб'єктів фінансового права, що становить своєрідне наукове підґрунтя, на якому можуть виникати й “будуватися” нові знання й висновки про суб'єктів фінансового права. Йдеться насамперед про те, що чітка класифікація зазначених суб'єктів об'єктивно зумовлює дослідження питання про їх систему, оскільки саме при їх класифікації спочатку

¹ Философский энциклопедический словарь. – М: Сов. энцикл., 1983. – с.257

² Миронов О.О. Субъекты советского государственного права. – Саратов: Сарат. ун-т, 1975. – с.8

³ Тарасов И. Очерк науки финансового права: Введение: общ.-ч.; Особ.ч. – Ярославль: Типогр. губ. права. – 1883. – с.21.

накреслюються структурні зв'язки між їх конкретними видами, визначається сукупність закономірних відносин між елементами системи розглядуваних суб'єктів.

Класифікувати досліджувані суб'єкти – значить, ґрунтуючись на загальній ознаці, властивій окремим їхнім групам, здійснити процес поділу їх на відповідні групи. При цьому загальні підстави класифікації будуть, безумовно, запозичені із загальної теорії держави і права та інших юридичних наук, тому що цілком очевидно, що критерій, притаманний суб'єктові права в цілому, застосовується й до суб'єкта фінансового права як їх різновиду. У зв'язку з цим вбачається логічним при дослідженні видів суб'єктів фінансового права застосовувати два типи підстав їх класифікації – загальні і спеціальні.

Загальні підстави – це критерії поділу суб'єктів права з урахуванням відповідних однорідних ознак, властивих і застосовуваних до суб'єктів будь-якої галузі права. Такі підстави є узагальнюючими, тому що характеризують суб'єктів права в усіх чи в більшості видів правовідносин. Спеціальні підстави класифікації суб'єктів права – це критерії поділу винятково галузевих суб'єктів з урахуванням їх відповідних однорідних ознак, непридатних при класифікації суб'єктів інших галузей права.

У цій статті будуть розглянуті тільки загальні критерії класифікації суб'єктів фінансового права. Важливим і першорядним питанням є визначення тих критеріїв класифікації останніх, що дозволяють їх виокремити з усієї сукупності суб'єктів права. Стосовно цього питання в юридичній науці виділяють дві підстави: відповідно до галузей права⁴ і відповідно до галузевої правосуб'єктності⁵.

Згідно з галузевою належністю вони класифікуються на суб'єктів державного, цивільного, адміністративного, фінансового, кримінального права та ін⁶. Цей загальний критерій класифікації, з одного боку, є цілком логічним і об'єктивним, а з іншого – у силу свого всеохоплюючого впливу відволікає від явища, що нас цікавить, тобто суб'єктів фінансового права. Адже за наведеним критерієм можна класифікувати не тільки суб'єктів права, а й об'єкти галузевих правовідносин, предмети тієї чи іншої галузі права, правові норми, безпосередньо правовідносини, тобто основні, базисні категорії, що становлять будь-яку галузь права.

Наступною підставою класифікації суб'єктів права є критерій галузевої правосуб'єктності. Відповідно до нього досить складно класифікувати яке-небудь інше правове поняття (об'єкт, правовідносини, предмет тощо), крім суб'єктів права.

Галузева правосуб'єктність – це юридична ознака суб'єкта права, що поряд із двома іншими (зовнішня відособленість і персоніфікація) характеризує галузевого суб'єкта. Саме за ознакою галузевої правосуб'єктності можна виокремити конкретного галузевого суб'єкта права із сукупності інших галузевих суб'єктів, тому що ця його ознака має властивість видозмінюватися, тобто існувати як кримінальна, цивільна, трудова, фінансова та інша правосуб'єктність.

Загальним критерієм класифікації суб'єктів фінансового права теж виступає галузева правосуб'єктність оскільки вона застосовується до суб'єкта будь-якої галузі права. Такий критерій класифікації є першорядним, тому що відкриває новий етап в аналізі й розвитку поняття “суб'єкти фінансового права”. Іншими словами, цей критерій надає можливості перед класифікацією безпосередньо самих суб'єктів фінансового права визначити, яким чином узагалі можна з усієї сукупності суб'єктів права вирізнити галузевого суб'єкта, який

⁴ Общая теория права и государства: Учебник/ Под ред. В.В.Лазарева. – М.: Юрист, 1994. – с.148.

⁵ Бойцов В.Я. Система советского государственного права. – Уфа: Башкир. кн. изд-во, 1975. – с.45-65.

⁶ Общая теория права и государства: Учебник/ Под ред. В.В.Лазарева. – М.: Юрист, 1994. – с.148.

нас цікавить, - суб'єкта фінансового права. Галузева фінансова правосуб'єктність виокремлює зазначених суб'єктів із загальної маси суб'єктів права, окреслює їхнє коло і зовні відмежовує від суб'єктів інших галузей права. Визначивши критерій, що дозволяє виокремити суб'єктів фінансового права як різновид у системі взагалі суб'єктів права, необхідно перейти до складання класифікаційних схем безпосередньо суб'єктів фінансового права, для чого логічно, на нашу думку, використовувати висновки загальної теорії права та інших юридичних наук щодо цього питання.

Для класифікації суб'єктів права (галузевих суб'єктів) у загальній теорії права та інших юридичних наук використовуються різні критерії. Одним із загальних підстав поділу суб'єктів права (зокрема, суб'єктів податкового права) виступає критерій їх поділу залежно від наявності чи відсутності в суб'єкта владного повноваження. М.П. Кучерявенко за цим критерієм поділяє суб'єктів податкового права на владних і зобов'язаних⁷. І хоча зазначена підстава виділена в теорії податкового права, вона, безумовно, може застосовуватися в цілому й до суб'єктів фінансового права, тому що перші (суб'єкти податкового права) є різновидом останніх. Названий критерій важливий тим, що він, підкреслюючи специфіку галузевої фінансової правосуб'єктності, акцентує увагу на впливі імперативного методу правового регулювання. Нейтрального становища в суб'єкта фінансового права бути не може: він належить або до групи владних суб'єктів, або зобов'язаних, або (якщо йдеться про державні органи) входить, з одного боку, щодо зобов'язаних суб'єктів у групу владних, а, з іншого – стосовно держави – у групу зобов'язаних.

До групи владних належать такі суб'єкти, як держава, адміністративно-територіальні утворення, органи державної влади й органи місцевого самоврядування. У другу групу входять колективні й індивідуальні суб'єкти, що не мають владних повноважень. Саме за ознакою наявності чи відсутності у суб'єкта фінансового права влади (владного повноваження) можливо віднести його до тієї чи іншої групи суб'єктів.

Найбільшою за обсягом і традиційною підставою класифікації суб'єктів права виступає їх поділ на юридичних, фізичних осіб, державу і т.д. При цьому вчені по-різному виділяють критерій такої класифікації. Так, А.Г. Братко всіх суб'єктів правовідносин поділяє на дві групи – фізичні і юридичні особи – залежно від характеру охоронюваних і забезпечуваних правом інтересів⁸. Важко визнати безперечною таку підставу поділу суб'єктів, тому що її зміст можна тлумачити достатньо широко. Наприклад, за характером охоронюваних і забезпечуваних правом інтересів можна класифікувати суб'єктів не тільки на фізичних і юридичних осіб, а й на владних і зобов'язаних суб'єктів, суб'єктів кримінального, адміністративного, цивільного та інших галузей права. Необхідно ж виділити такий критерій поділу суб'єктів права, який чітко співвідносився б із класифікаційною схемою суб'єктів.

В.Є. Гулієв, класифікуючи суб'єктів права на юридичних і фізичних осіб, виділяє кількісний критерій їх поділу⁹. Іншими словами, виступає фізична особа у правовідносинах одна як окремих індивід, або йдеться про сукупність фізичних осіб із властивими ознаками, що характеризують уже юридичну особу. Наведена позиція вбачається трохи однобічною і спростованою, оскільки пропускає деякі види суб'єктів права і тому не має всеохоплюючої властивості при їх класифікації. Так, при поділі суб'єктів права за кількісним критерієм випадає такий необхідний суб'єкт, як держава (визнавати державу як сукупність фізичних

⁷ Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: В 6-ти т. – Т.2: Введение в теорию налогового права. – Х.: Легас, 2004. – с.315.

⁸ Общая теория права и государства: Учебник/ Под ред. В.В.Лазарева. – М.: Юрист, 1994. – с.148.

⁹ Марксистско-ленинская общая теория государства и права. Социалистическое право/ Под ред. В.Е.Гулиева. – М.: Юрид. лит., 1973. – с.516-517.

осіб, тобто тільки як юридичну особу, є спростованим). При використанні вищевказаної підстави поділу суб'єктів зникає і такий суб'єкт податкового права (а значить і фінансового), як консолідована група платників податків, тобто сукупність юридичних осіб, під якими мається на увазі єдиний персоніфікований суб'єкт податкового права, функціонуючий у формі консолідованої групи.

Визначаючи кількісний критерій поділу суб'єктів права на фізичних і юридичних осіб за основний, мимоволі замикаємось тільки на питанні про те, скільки осіб бере участь у тих чи інших правовідносинах. Кількісний критерій має суцільно механічний характер і не відбиває особливостей правового статусу, правосуб'єктності певної групи суб'єктів права. На нашу думку, підставою, яка охоплює всі групи суб'єктів права і відбиває специфіку їх становища, є вольовий критерій, тобто питання про те, чию волю виражає суб'єкт права, виділений Ц.О. Ямпольською. При цьому вона логічно відзначала, що «істотною ознакою правових відносин є їхній вольовий характер, тому і при вивченні учасників цих відносин (суб'єктів права) необхідно насамперед розглянути, як вольова ознака модифікується стосовно кожного з них»¹⁰.

Питанню класифікації суб'єктів фінансового права за вольовим критерієм приділена належна увага в теорії фінансового права¹¹. У цілому ж учені поділяють суб'єктів фінансового права традиційно на дві або три групи: колективні й індивідуальні суб'єкти або держава, колективні та індивідуальні суб'єкти. Різниця полягає лише в тому, що в першому поділі держава включається в групу колективних суб'єктів фінансового права, а в другому виступає окремим суб'єктом.

При визначенні нашої класифікаційної схеми суб'єктів фінансового права за вольовим критерієм вважаю за доцільне приєднатися до позиції Л.К. Воронової, М.П. Кучерявенка, Н.І. Хімічевої¹², які поділяють їх на дві групи – колективні й індивідуальні суб'єкти фінансового права. Отже, відповідно до вольового критерію суб'єктів фінансового права можна класифікувати як а) колективні суб'єкти і б) індивідуальні суб'єкти.

Така класифікація, незважаючи на її стислість, дозволяє охопити всі види суб'єктів фінансового права. Під колективним суб'єктом права розуміють організовані, відособлені, самокеровані групи, наділені правами й обов'язками виступати у правовідносинах з іншими суб'єктами як єдине ціле, персоніфіковано. Такий суб'єкт об'єднаний з іншими якимось інтересом, метою, він функціонально диференційований, діє на законних підставах і має свої механізми управління¹³.

До групи колективних суб'єктів фінансового права належать держава, органи державної влади й органи управління, територіальні громади, органи місцевого самоврядування, юридичні особи різних форм власності й видів діяльності, відособлені підрозділи без статусу юридичної особи, консолідовані групи платників податків. Безумовно, що кожному з вищевказаних суб'єктів права притаманні свої специфічні особливості. Той факт, що такі суб'єкти об'єднані в групу «колективні суб'єкти фінансового права» жодною мірою не зрівнює їх за статусом і можливостями. Безперечно, наприклад, що два таких суб'єкти фінансового права, як держава і юридична особа, що займається підприємницькою

¹⁰ Миронов О.О. Субъекты советского государственного права. – Саратов: Саратов. ун-т, 1975. – с.8. (В своей работе Миронов О.О. ссылается на тезис И.А.Ямпольской).

¹¹ Финансовое право: Учеб. пособие / Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. – Харьков: Легас, 2003. – с.33; Финансовое право: Учебник / Под ред. О.Н.Горбуновой. – М.: Юрист, 1996. – с.43; Финансовое право України: Підручник / За ред. М.П.Кучерявенка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – с.28; Финансовое право: Учебник / Отв. ред. К.И.Химичева. – 2000. – с.66.

¹² Финансовое право: Учеб. Пособие / Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. – Харьков: Легас, 2003. – с.33; Финансовое право: Учебник / Отв. ред. К.И. Химичева. – 2000. – с.66.

¹³ Бахрах Д.Н. Коллективные субъекты административного права // Правоведение. – 1991. – №3. – с.119.

діяльністю, - абсолютно різні за своїм становищем і можливостями суб'єкти, але обидва вони входять у групу колективних суб'єктів фінансового права. Адже в зазначеному випадку суб'єкти фінансового права класифікуються за вольовим критерієм, де першорядним є питання про те, чию волю виражає цей суб'єкт: або це воля колективного суб'єкта фінансового права (тобто воля об'єднаної, персоніфікованої сукупності фізичних осіб), або це воля індивідуального суб'єкта фінансового права (воля конкретної фізичної особи).

Під індивідуальним суб'єктом права розуміють фізичну особу, яка здійснює свої інтереси окремо і самостійно. У цю групу суб'єктів фінансового права входять громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства й особи з подвійним громадянством. Однак зв'язок між державою й суб'єктами фінансового права засновано не на інституті громадянства, що є визначальним в інших галузях права, а на економічних інтересах таких суб'єктів. У зв'язку з цим суб'єктів фінансового (зокрема, вид суб'єктів податкового права) залежно від місця перебування можна поділити на резидентів і нерезидентів.

Сформульовані в запропонованій статті висновки дозволяють і надалі теоретично розробляти й досліджувати питання класифікації суб'єктів фінансового права та їх критерії, а також виступають вихідними положеннями для подальшого вивчення видів та особливостей розглядуваного правового явища.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою фінансового права
Національної юридичної академії України імені Ярослава мудрого
(протокол №3 від 19 жовтня 2004 року)*

*Кочин В.Я.,
головний спеціаліст управління
внутрішньої політики Київської
обласної державної адміністрації*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Інститут захисту прав споживачів є досить новим для України. У світі його виникнення пов'язується з ім'ям американського президента Дж. Кеннеді, який проголосив перші принципи, що мали бути покладені в основу виникнення і реалізації права споживача¹. У своєму зверненні до Конгресу 15 березня 1962 року він проголосив основні права захисту прав споживачів, а саме: право на безпечність, тобто на захист від продажу товарів, які несуть загрозу для життя і здоров'я людини; право на вибір – на забезпечення, в міру можливостей, доступу до різноманітних товарів за доступними цінами; право на достовірну інформацію – на захист від оманливої інформації, реклами, маркування тощо; право бути

¹ Захист прав споживачів: соціально-правовий аспект / А.А. Мазаракі, О.М. Язвінська, Л.В. Ніколаєва та ін. / За заг. ред. Л.В. Ніколаєвої. – К.: КНТЕУ, 2002 – 312 с.